

A MAGYAR KIRÁLYOK VÁROSÁNAK EMLÉKEZETE
A SZLÁV IRODALMAKBAN,
NYELVEKBEN ÉS KULTÚRÁKBAN

Szerkesztette
Lukács István

ELTE BTK
Szláv Filológiai Tanszék
Budapest, 2021

A KÖNYV LÉTREJÖTTÉT AZ ALÁBBI INTÉZMÉNYEK
TÁMOGATTÁK

Szent István Hitoktatási és Művelődési Ház, Székesfehérvár
Székesfehérvári Egyházmegye
Székesfehérvári Horvát Nemzetiségi Önkormányzat
NKA Ismeretterjesztési és Környezetkultúra Kollégiuma
Zuglói Szlovákok Önkormányzata, Budapest
Terézvárosi Szlovák Önkormányzat

Szakmai lektorok
Lebovics Viktóra
Pátrovics Péter

Tördelés
Janiec-Nyitrai Agnieszka

© Szerzők, szerkesztő

Kiadja az ELTE BTK Szláv Filológiai Tanszéke
Felelős kiadó a Szláv Filológiai Tanszék vezetője
Sorozatszerkesztő Lukács István
A borítót tervezte Sellyei Tamás Ottó
Nyomdai kivitelezés Robinco Kft.
ISSN 1789-3976
ISBN 978-963-489-387-5

TARTALOM

LUKÁCS ISTVÁN: Előszó	7
Császári Éva: Ján Kollár és a cseh népnév etimológiája	9
DUDÁS ELŐD: Székesfehérvár és más magyar helynevek egy kaj-horvát krónikában	19
DUDÁS MÁRIA: A nő ábrázolása a magyar és bolgár nyelvben a frazeológiai kifejezések tükrében	31
FEDOSZOV OLEG: Hányféle hangszíne van az embernek? Karel Poláček <i>Bylo nás pět / Őten voltunk cimborák</i> c. regénye margójára ..	45
ISTVÁN ANNA: Ján Kollár első útirajzának magyar vonatkozásai	55
JAKOVljević DRAGAN: Székesfehérvár jelentősége a szerb kultúrában	67
KISS SZEMÁN RÓBERT: A magyar, szlovák, szlovén és horvát vidék és város térpoétikai megjelenítése Kollár <i>Útirajzában</i>	81
LUKÁCS ISTVÁN: A vasút heterotópiája Prešerennél és Petőfinél	97
LUKÁCSNÉ BAJZEK MÁRIA: A szó elszáll, az írás megmarad. A Magyar-szlovén internetes nagyszótárról	109
MANN JOLÁN: Koronázó városok: Székesfehérvár és Tengerfehérvár. Miroslav Krleža magyar témáinak adriai fejezete	133
MENYHÁRT KRISZTINA: A bolgárkertészek családi és nemzeti szerkezete a 20. század első felében	143

PAVIČIĆ MLADEN: <i>Ferdo Godina Bele tulpike</i> című regényéről	159
RÁGYANSZKI GYÖRGY: „Ő egyáltalában nem szláv hajlamból beszélt tótul”. A Mezőtúr-Szarvas vasútvonal átadása szociolingvisztikai kontextusban	173
URKOM ALEKSANDER: Történelmi események jelölése a lexikográfiában. Székesfehérvár mint történelmi események forrása a magyar-szerb lexikográfiában	185
VIG ISTVÁN: Nem minden fehér, ami annak látszik. Megjegyzések néhány magyar és horvát helynév értelmezéséhez	197
ZSILÁK MÁRIA: Csák Máté alakja, konfliktusos viszonya Károly Róberthez és helye a szlovák nemzeti mítoszokban	209

JÁN KOLLÁR ELSŐ ÚTIRAJZNAK MAGYAR VONATKOZÁSAI¹

István Anna

Abstract: Ján Kollár (1793–1852) published his first travelogue, *Cestopis do Horní Italie...* in 1843. The book provides a detailed narration of his six-week long journey: the author meticulously details every sight, records his impressions while presenting everything in a Slovak context. In this paper I focus on the European and Central-European characteristics of the travelogue genre and compare the Hungarian and Slovak travel literature with Kollár's work. Furthermore, the paper also analyses the *grand tour* elements of the travelogue.

Keywords: travelogue, grand tour, Ján Kollár, Italy, identity

Tanulmányomban Ján Kollár (1793–1852) *Cestopis do Horní Italie...* című útirajzával foglalkozom, igyekszem Kollár útirajzát elhelyezni a magyarországi és közép-európai útleírások történetében, továbbá pozicionálni az európai „grand tour” hagyományában. A tanulmány filológiai jellegű kutatásokat tartalmaz, de elméleti kérdéseket is felvet, amelyek a különböző térreprezentációk identitásra gyakorolt hatására vonatkoznak. A kérdésekre a posztkulturális kritika segítségével igyekszem válaszolni.

Az *útleírás Cestopis obsahující cestu do Horní Italie a odtud přes Tyrolsko a Baworsko se zvláštním ohledem na slawjanské žiwly roku 1841*² címmel jelent meg 1843-ban, Pesten a Trattner-Károlyi nyomdában.

Ján Kollár 1841 szeptemberében indult el Észak-Itáliába, pontosan szeptember 7-én reggel hat órakor. A szerző ekkor már jó

¹ A tanulmány a „Hungarikumok Ján Kollár életművében” c. (NKFI K-124873 azonosítójú) pályázat keretében készült.

² Az útirajz teljes címe: *Cestopis obsahující cestu do Horní Italie a odtud přes Tyrolsko a Baworsko, se zvláštním ohledem na slawjanské žiwly roku 1841. konanau a sepsanau od Jana Kollára S Wyobrazeniami a Přílohami též i se Slowníkem slawjanských umělcůw všech kmenůw od neystarších časůw k nynějšímu věku, s krátkým žiwotopisem a udá ním znamenitějších, zvláště národních, wýtworůw wagyis Utazás Felső Olaszországban és onnét Tírolon és Bajorországon keresztül, különös tekintettel a szláv életelemeke címét viseli. Mellékletekkel és rézmetszetekkel látta el Kollár, valamint a szláv festők és rézmetszők lexikonával, a legrégebb időktől saját koráig.*

ideje lelkészi szolgálatot töltött be Pesten az itteni, javarészt szlovák evangélikus közösségben. Összesen huszonkilenc évet töltött ebben a tisztségben 1819 és 1848 között. Utazását is itt kezdte meg, a kiinduló pozíció tehát Pest volt. Mivel Kollár rendkívül precízen dokumentálta utazását, pontos képet kaphatunk arról, milyen útirányt választott. Budafokról indult, majd Tétényen keresztül jutott többedmagával Martonvásárra. Ezután következett Székesfehérvár, Veszprém, Keszthely, Zalavár, Kanizsa és a Mura. Innen indultak tovább Csáktornya, Stridon, Varasd, Lepoglava, Korpona, Brešca felé, és jutottak el Zágrábba. Zágrábból Károlyvárosba (ma Karlovac) mentek, onnan Grobničko poljéba, majd Fiuméba. A tengeren át jutottak el Velencébe, majd Padova és Verona következett, a Garda tó és Lombardia. Tovább Tirolon keresztül vezetett az út Münchenbe, majd Ischlbe, Bécsbe, Pozsonyba és végül Visegrád volt az utolsó város, amelyről feljegyzés készült.

Ján Kollár az utat többedmagával és az útitársakat váltogatva postakocsival, postarendszer keretében tette meg kevesebb, mint hat hét alatt.

Az utazás valós ideje és az útirajz kiadásának dátuma között két éve telt el, tehát feltehető, hogy az utazás során készült jegyzeteket a szerző a későbbiekben egészítette ki. A feltevést az is alátámasztja, hogy a kollári leírások és a leírásokat kiegészítő kommentárok rendkívül részletesek, pontosan dokumentáltak. A dokumentálás közötti szövegteret pedig kultúrtörténeti jellegű eszmefuttatások, értekezések tarkítják. A szöveg rétegei ennek következtében két, egymástól jól elkülöníthető részre oszthatóak: az utazás idejében lejegyzett pillanatnyi benyomásokra, amelyek követik az útvonalat és a horizontális síkra vetülnek, illetve a későbbiekben vertikális síkon hozzáadott bővítményekre (értekezésekre, magyarázatokra). Mindkét térrepresentációnak fontos szerepe is van a kollári életműben és mindkettő térfunkciója pozícionálható.

A horizontális metszet vagy sík az az útvonal, amelyen a postakocsi halad, az út, amelyet Kollár és útitársai megtesznek. Az úthoz kapcsolódó települések, településeken belüli helyek (templom, tér, vár, kastély stb.) és települések közötti helyek (út, síkság, víz, hegy, domb stb.) jelölik ki a dokumentálható, pontosan leírható teret, amely nem a képzelet és nem a fantázia tere. Az ezekhez tartozó

leírások és a hozzájuk fűződő képzettársítások kapcsolódnak a kollári életmű szláv emblematiszmusához, szlovák nemzeti önértelmezés-reprezentációhoz és önreflektív nemzeti identitásképzéshez tartozó leírásokhoz, amelyeket részletesen tárgyal Kiss Szemán Róbert *Tájrombolás és tájépités Kollár Észak-itáliai útirajzában – Keszthely, Zalaavár, Zalaapáti* (KISS SZEMÁN 2018:151–162) című tanulmányában. Ezek a kiegészítések, eszmefuttatások és kommentárok javarészt olyan nemzeti, nemzetiségi identitásképző összegzések, amelyek segítségével felépíthető a szlovák nemzeti, történeti öntudat, kanonizálható identitásképp. Meg kell még jegyezni, hogy a kommentárok között több olyan helység neve is feltűnik, amely nem része a meglátogatott helyek halmazának, nem a szerző valós idejű utazásának részei, ilyen például Besztercebánya, Pozsony, Fenyőkosztolány vagy Nyitra. Ezen helyek mindegyike a dokumentálhatóság közötti helyekhez tartoznak, a kollári nemzeti önreprezentáció részét képezik.

A két térreprezentáció időérzékelése és időkövetése is különbözik egymástól. Az utazás valós ideje egyértelmű, 1841. szeptember 7. napjának hatodik órájától kezdődik. Az útvonal fentebb leírtak szerint Pesttől tart egy nagyobb kör megtétele után Visegrádig. Az idő lineáris jellegű ebben az esetben. Azonban a kiegészítéshez köthető idő már jóval bonyolultabb képet mutat. Kollár kitágítja az időt és a középkori, sőt antik kultúrától eltávolodva, vagy időnként hozzá közeledve igyekszik tágítani a szöveg idejét, ezzel együtt szlovák történetiség időskáláját és időreprezentációit, a mához közeledve pedig igyekszik a jövőbe mutató tervet vetíteni a majdani szlovák identitás számára. Ezt bizonyítják a különböző eredethistóriák, középkori történeti elemek felsorolásai és leírásai, a Pannon legendák, a középkori történelmi alakok és a különböző mondák beemelése a szövegbe. Ilyen például a Pribina fejedelemről szóló rész, amely Keszthely városával kapcsolatban jutott a szerzőnek az eszébe:

„Az itteni tudósok Keszthely, azaz Kestel nevét, amelynek se gyökere, se jelentése nincs a magyarban, a római Castellumból származtatják: azonban emlékszünk-e arra, hogy itt szláv fejedelmek Pribina, Kocel és mások éltek, és templomokat (pl. Mosburg, Pécs) építettek, emlékezzünk-e, hogy a magyarok gyakran helyettesítik a mi *o* hangunkat *e*-vel (példának okáért Goisa-Geisa, Hornát-Hernát, obéd-ebéd, kopa-kepe stb.), ámbár maguk a szlovákok is úgy mondják, hospoda és hespoda,

kolkoi kelko, doska és deska, ha tekintetben vesszük a számtalan szláv helynevet, hasonló a helyzet (Kostel, Kosteliště, Kostolany, Kostelné, Pět Kostelůw stb.): nem vonható kétségbe, hogy a Keszthely a mi Kostelünk volt.” (KOLLÁR 1843: 8)

Az itt ismertetett kollári útleírás mód, tér- és időnarrációs jelleg nem ismeretlen az európai és közép-európai irodalomban és kultúrtörténetben. Kollár útirajzára jellemző megoldási módok és az útirajzhoz köthető hagyományok több ponton is hasonlóságot mutatnak a műfajleírásokkal.

A szerző (Kollár) szándéka szerint az útirajz publikálásraszánt mű, és ha tovább fejtegetjük ezt a szándékot, talán még az is elmondható, hogy az útleírás egy kánonképzésre szánt szöveg. Műfaját tekintve útirajz, azonban nem tagadható el az sem, hogy igen jellegzetes jelentős mennyiségű esszéisztikus kommentárt tartalmaz. A szöveg narrációját tekintve monologikus, reflektáló, egynézőpontú, azonban nem szabad megfeleledkezni azokról a párbeszédekről sem, amelyek több helyen is előfordulnak a hosszú értekező monológok között. A párbeszéd funkciójukat tekintve egyrészt a valóság minél valószerűbb ábrázolását voltak hivatottak bizonyítani, tudniillik, hogy a szerző minden tekintetben hiteles, másrészt pedig a szerző szellemességét és elegáns beszédmódját is bemutathták az olvasónak. A szövegen belül szöveg, vagy történeten belüli történet lehetőséget adott arra is, hogy a szerző kísérletezzen formai és tematikai téren is.

Kollár útleírása, az útleírás megoldási alakzatai beleillenek az európai utazási irodalom nagy halmazába, azon belül is a 17-19. századi útleírás-irodalom történetébe. Az ekkor született szövegek többé-kevésbé közös jellemzője a már említett esszéisztikuság, amely értekező monológokkal váltakozik, további jellemzője az önéletírásba áthajló naplóbejegyzésszerű önreflexió, vagy az ehhez köthető önértelmezési narratíva, amely szorosan kötődik az identitás keresésének kérdéséhez is. A nagy elődök szövegei, mint François René de Chateaubriand *Útikalauz Párizsból Jeruzsálembé* című 1811-es műve, vagy Heine *Utazás a Harz-hegységben*, 1824-ben megjelent útirajza is hasonló elgondolásról árulkodik. De a hatástörténeti tudat része Johann Wolfgang Goethe *Utazás Itáliába* című 1829-ben megjelent alkotása is, különösen azért, mert Goethe is gon-

dos előkészítés után, csak az utazást követően évekkel később jelentette meg addig levelek, jegyzetek és naplók formájában létező útleírását. Kollár maga is említi Goethe művét az útirajz előszavának hetedik oldalán. Az említett oldalon ad hálát a sorsnak, hogy pont az utazás előtti télen akadt a kezébe több itáliai útikönyv. Goethe mellett olvasta Ernst Joachim Förster kézikönyvét az itáliai utazásról, amely 1840-ben látott napvilágot, illetve August Gottlob Eberhard 1832-ben megjelent kötetét.

A közép-európai, azon belül is magyar utazók írásai is lehetséges hatástörténeti szövegekként emelhetők be Kollár értelmezési és pozicionálási horizontjába. „A magyar utazók legfőbb inspirálója minden korban a külföldi tájékozódás mellett az önismeret igénye volt, mivel az idegen kultúrák megismerése során szerzett tapasztalatok a saját gazdasági, társadalmi, civilizációs viszonyokkal való számvetést is szolgálhatták egyúttal. Ennek köszönhetően az utazási irodalom szerepe a magyar történelem három jelentős korszakában bizonyult meghatározónak.” A 19. században „...a nyugatias polgárosodás programját zászlajára tűző reformkorban, melynek során a nemzeti önismeret és a gazdasági, társadalmi felzárkózás iránti igény indította útnak a fiatal reformpárti nemesség képviselőit Európa és Észak-Amerika modernizációs központjai felé.” – írja Németh Ákos *Vigasztalásul útnak indulunk...* című értekezésében. (NÉMETH 2015: 23)

A magyar nyelvű útleírások sorában olyan művek kaptak helyet, mint Szemere Bertalan (1812–1869) *Utazás külföldön* (1840) műve, Bölöni Farkas Sándor *Utazás Észak-Amerikában* (1834) című útleírása, Pulszky Ferenc *Úti vázlatok 1836-ból* (1839) című útirajza, Wesselényi Polyxéna *Olaszhoni és schweizi utazás* (1842) című alkotása, Petőfi Sándor *Úti jegyzetek* című 1845-ös szövege.

A magyar útleírásokat jellemző Németh Ákos által kifejtett véleményét segítségül lehet hívni a kollári és egyben a szlovák nyelvű útleírások pozicionálásánál is. A szlovák nyelvű útleírások és önéletrészek korai történetéhez olyan művek tartoznak, mint a Joachim Kalinka *Diarium* című latin nyelvű munkája 1671–1672-ből, Štefan Pilárik *Currus Jehovae* című 1678-as műve, de Juraj Láni, Jána Simonides, Tobiáš Masník is írt hasonló jellegű munkákat. A későbbi munkák közül meg kell említeni ifj. Daniel Krmant, aki *Cestovný*

dennik címmel írta meg útinaplóját 1708 és 1709 között tett utazásairól.

A Németh Ákos által említett viszonyrendszer-kutatást célzó, új ismereteket gyűjtő utazó, identitását kereső szubjektum megjelenését a fent felsorolt szövegek is magukban hordozzák, de a későbbi szlovák nyelvű irodalomban is fontos elemként voltak jelen. Jozef Ignác Bajza az *Iffjú René kalandjai és tapasztalatai* című 1783–85 között megjelent regényének főhőse is az önmagát kereső, újjászülető típusú utazó szerepét tölti be. Nagyon fontos elem vagy inkább kötelező elem, hogy Bajza főhősét egy idősebb tanító kíséri. A kísérő szerepe az angol Grand Tour jellegű utazások kötelező szereplője, ő az idősebb tanár, aki elkíséri védencét, tanítványát az útra. Az útra, amely alatt a fiatal ember férfivá érkezik, tapasztalatokat szerez az élet különböző területeiről, ismereteket szerez az itáliai reneszánszról és felnőtt férfiként tér vissza országába, hogy aztán elfoglalja az őt megillető helyet az angol társadalomban. Az angol Grand Tour kötelező elemeit az 1670-ben kiadott Richard Lassels által jegyzett útleírás és a 1711-ben megjelent *Characteristicks of Men, Manners, Opinions and Times* című munka foglalja össze, amelyet Lord Shaftesbury adott közre. Az említett munkák, ill. számos másik mű is említi a már említett utazótársat, a tanítót, akit bear-leadernek is szokás nevezni. Kollár utazásának vezetője, tanítója ő maga. Kollár narrátora a tanító, az úton lévő szereplő vezetője, aki megfelelő információval és tudással látja el vezetőjét, tanítványát, vagyis az olvasót. Kollár útirajzának narrátora az információk magyarázatával is szolgál. A magyarázatok többsége interdiszciplináris jellegű, ötvözi a nyelvtörténeti kutatásokat, irodalomtörténeti, képzőművészeti, történelmi és egyháztörténeti magyarázatokkal. Két példával élnek:

1. „... latin Codex, az 560. sz. alatti a 11. századból való, utolsó két lapján található a „Civitates Slavorum”, amelyet Hormayer 1827-es 49. sz. archívjában kiadott, aztán Dobrovský, Lelewel és mások magyaráztak.” (KOLLÁR 1843: 227)

2. „A most élő leghíresebb müncheni festő (Wilhelm von – a szerk.) Kaulbach, akinek a műhelyében megsodáltak a hunok, azaz magyarok vereségét Lechnél (Hunnenschlacht – a szerk.)” (KOLLÁR 1843: 229) Kollár magyarázatai, részletes eszme-futtatásai biztosítják a tanító jellegű funkció megvalósulását.

Kollár útirajza más szempontból is köthető a Grand Tour utazási hagyományhoz. Kollár utazása szeptemberben kezdődik, ahogy a Grand Tour is hozzávetőlegesen mindig az őszi idősakra esett. A Grand Tour különböző állomáshelyeinek elérését a nagy keresztény ünnepekhez igazították, ez azért is volt fontos, hogy időben induljanak, hogy megfelelő idő álljon rendelkezésre a brit szigetekről eljutni az itáliai városokhoz. Az itáliai utazás Firenzével kezdődött. A nagybőjti időszakot, vagyis a farsangot Rómában, Nápolyban vagy Velencében kellett tölteni. A választás lehetősége ebben az időszokban az utazóké volt, viszont lehetőség szerint a Nagyhetet Rómában, a Mennybemenetel napját pedig Velencében illet tölteniük az utazóknak. Tekintve, hogy Kollár lényegesen közelebből indult, mint az angol utazók, hamarabb ért az észak-itáliai városokba, és nem is ment délre, nem látogatta meg Rómát sem, lényegesen nagyobb figyelmet szentelt a német és osztrák városoknak, mint angol társai.

Erre magyarázatul az orientalizmus atyja, Edward Said adhat némi magyarázatot, aki a Kelet archetípusát az angol és francia utazások aktusához köti, és arra is rávilágít, miben más egy német utazó az angol és francia utazókhöz képest.

„A tizenkilencedik század első kétharmadának német tudománya... egyetlen pillanatra sem tudott szoros együttműködést kialakítani az orientalisták és a Kelettel kapcsolatban sokáig fenntartott nemzeti érdekek között. Nem volt németországi megfelelője az angolok és a franciák jelenlétének Indiában, Levanteban vagy Észak-Afrikában. Sőt, a német Kelet csaknem kizárólag tudományos, vagy legalábbis a klasszikus értelemben vett Kelet volt: versek, fantasztikus írások, sőt regények témájává lett, de sohasem volt valós, ahogyan Egyiptom és Szíria a valóságban létezőt jelentette Chateaubriand, Lane, Lamartine, Burton, Disraeli vagy Nerval számára. Van bizonyos jelentősége annak a ténynek, hogy a Keletről szóló két leghíresebb német mű – Goethe *Nyugat-kelet Divan* című és Friedrich Schlegel *Az indiaiak nyelvéről és bölcsességéről* című írásai – közül az előbbihez egy rajnai utazás szolgált alapul, az utóbbihoz pedig a párizsi könyvtárakban töltött órák. A német orientalista tudomány azt tette, hogy olyan technikákat dolgozott ki, amelyeket később a birodalmi Anglia és Franciaország által a Keletről begyűjtött, csaknem szó szerint átvett szövegek, mítoszok, eszmék és nyelvek kapcsán hasznosított.” (SAID 1996: 444)

Az idézet és a kötet, amelyet Said az orientalizmus történetének szentelt, pontosan rávilágít az angol, francia és más európai identitásképzés módjaira és pontosan meghatározza azt a viszonyrendszert, amely alapvetően meghatározta, majd irányította a kollári identitáskeresést is.

Ján Kollár útirajzának első néhány oldala a Dunántúl területét mutatja be, részletesen tárgyalva azokat az emlék- és emlékezethelyeket, amelyeket fontosnak tart. Az ezekhez a helyekhez köthető emblematizmussal Kiss Szemán Róbert foglalkozik részletesen fent említett tanulmányában, azonban annyit még mindenképpen érdemes hozzá fűzni az elemzéshez, hogy Kollár narrátora miért éppen ezt a helyet választja kiindulópontként és miért ennyire fontos a szöveg szempontjából ez a terület. A terület, amelyen keresztül halad a postakocsi, a Kollár által is sokszor tárgyalt középkori birodalomkonstrukció, többé-kevésbé a Nagymorávia területére esett. Kollár identitáskeresése és kanonizációs törekvései szükségessé tették a szövegben elhelyezett területkijelölést, ha úgy tetszik területfoglalást. A kollári birodalom-allegóriának összeszedése, felsorolása és leírása, az emlékhelyek szlovákká keresztelése szükséges elemei annak az emblematizmusnak, amelyet a már többször idézett tanulmány is taglal.

Végezetül szükségesnek tartok kiemelni egy települést, amelynek bemutatásával szeretném zárni jelent tanulmányomat. Székesfehérvár említése az útirajz elején történik. A város első említése még a városba érkezés előtt megtörténik. A műfaj jellemzőinek megfelelően, Kollár ezen a szöveghelyen is igyekezett saját benyomásait, személyes gondolatait és hangulatait lejegyezni. „Egy székesfehérvári anya ült még velünk egy helyes vidám kisfiúval, aki a csacsogásával Ludmilka lányom távollétét enyhítette, amelyet az első nap fájdalmasan éreztem, legalább részben pótolta.” – írja Kollár. A már-már intim családi életet idéző szöveghelyek nem jellemzőek Kollár útirajzára, inkább olyan típusú megjegyzéseket tesz, amelyekben saját hivatása, vagy az ahhoz köthető kötelezettségei, nemzeti identitásreflexiói és víziói hangsúlyosak. Ilyen a következő leírás is:

„Bensőmben az öröm és a szégyen vegyes érzése váltotta egymást, az öröm azért, mert ez a férfi is, aki Magyarországon rendkívüli érdemeket szerzett, a mi nemzetünk hajtása, a szégyen azért, mert ezt csak most és itt Velencében tudtam meg, habár húsz évig a róla elnevezett budai hegy (Gerhardsberg) szomszédságában laktam, ahol a mártírságát elszenvedte.” (KOLLÁR 1843: 90)

A városhoz kötődő következő idézet így szól:

„Székesfehérváron a templomokon kívül meglátogattuk még az ottani kaszinót, a szobák tiszták voltak, de dohányfüsttől elkoszolódottak. Az egyik szobában az asztalon számos magyar és német újság és folyóirat hevert, ám illírt vagy csehet, egyáltalán valamilyen szláv nyelvűt csak úgy, mint Veszprémben vagy Kanizsán stb. hiába kerestem: ellenben Horvátországban minden olvasóteremben az magyar újságok is megtalálhatók voltak. Abban a bizonyos kaszinóban átadták a vendégkönyvet, hogy írjuk be a neveinket, amit mi megtettünk (én a magamét csehszlovák nyelven írtam be) és amikor a kocsira szálltunk, nem csak az egyszerű emberek bámészkodó csapata vett bennünket körül, hanem mindazon magyarok is, akik a kaszinóban voltak, a nemezesek és katonatisztek, a tornácról és az ablakból meresztették a szemüket, kispolgári szokás szerint mindaddig míg el nem tűntünk a láthatáron.” (KOLLÁR 1843: 3)

Végül még egy idézet az útirajzból:

„Mi Velegiek vagyunk. Beszédük és arcuk is ismerős volt, ők voltak a velegi gyülekezet küldöttségének tagjai, akik néhány év óta évente jártak Pestre az Egyházi és Iskoláügyek Főfelügyelete inspektorához és a Konventhez írásbeli beadványukkal, amelyben kérvényezték, hogy templomukban az istentiszteletek szlovák nyelven tartassanak, gyermekeiket az iskolában szintúgy szlovák nyelven oktassák, ne magyarul, kiváltképp ami a hitoktatást illeti. No, kérdezem tőlük, hogy áll az ügyük? „Ó, uram, rosszul, rosszul, évről évre rosszabbul, sehol sincs segítség, se jó tanács! már vagy tízszer jártunk Sopronban a nagyságos szuperintendens úrnál, részt vettünk számos szeniorátusi gyűlésen, gyakran felmentünk Pestre: mindenütt ígéretet kapunk, elismerik jogos igényeinket, de nem történik semmi.” És hogy fest a dolog Lajos-Komáromban? „Nagyjából úgy, mint nálunk. Wrabec István, az a tisztelgetreméltó öreg, rövid időn belül meghalt azután az istentelen megvesszőztetés után, mikor Veszprém vármegye a megyeháza előtt 24 ütést méretett rá mogyoróvesszővel.” Édes Istenem, gondoltam magamban, a dicső Veszprém vármegye miért nem inkább a bakonyi zsványokat, útonállókat üldözi és bünteti, akik mindenütt fosztogatnak, gyilkolnak, hogy az utazónak minden lépése megtételekorfélnie és reszketnie kell? miért és minek veret meg embereket azért, amiért szeretik azt a nyelvet, amelyet Isten adott nekik? – Veleg falu Székesfehérvár közelében fekszik, északi irányban, Lajos-Komárom pedig Veszprém közelében, délre. Azonban több csehszlovák és vend

település is szenved ott hasonlóan a nemzeti örület és nyelvi önkény igája alatt. A mi népünk (nemzetünk- értsd a szlávok) elvesztette becsületét és tiszteletét a világ előtt, mert elvesztette önnön nagyságának tudatát, örökös civakodásai, széthúzása okán, elvesztette hitét erejében és küldetésében nagy és komoly tetteket által nagygyá és tiszteltté válni, már rég lemondva erről. Ilyen elkedvetlenegett hangulatban, de inkább nemtörődöm gondolkodással.” (KOLLÁR 1843: 25)

Az itt idézett szövegrészek mindegyike a kollári narráció meglehetősen tömör összefoglalása. Jelen van benne az értekező próza monologikus jellege, az identitását kereső utazó szubjektuma és nem utolsó sorban a Másikkal szemben önmeghatározó narrátor is, akit aztán követhet az utazó az leírások állomásainak egymásutániságában.

BIBLIOGRÁFIA

- BAJZA Jozef Ignác, 1783, 1785: *René mládenca prhody a skúsenosti I. a II.* [Bratislava]: [Landerer, Ján Michal].
- BINDER Pál (SZERK.), 1976: *Utazások a régi Európában: Peregrinációs levelek útleírások és útinaplók (1580–1709)*. Bukarest: Kriterion.
- BOSWELL James, 1955: *On the grand tour*, szerk. BRADY, Frank, POTTIE Frederick A., London, Melbourne, Toronto: Heinemann.
- BÖLÖNI FARKAS Sándor, 1834: *Utazás Észak-Amerikában*. Kolozsvár: Tisch.
- EBERHARD August Gottlob, 1832: *Italien wie es mir erschienen ist I–II*. Halle: E. Heynemann.
- FENYŐ István, 1968: A polgárosodás eszmevilága útirajzainkban 1848 előtt. *Két évtized: Tanulmányok és kritikák*. Budapest: Magvető.
- file:///C:/Users/ANNA/Downloads/22_Utazas_Ford%20(1).pdf letöltés utolsó dátuma 2021-03-15
- FORD Brinsley, 2013: Angolok Itáliában. *Café Babel* 22/ 33.
- FÖRSTER Ernst Joachim, 1848: *Handbuch für Reisende in Italien von dr. Ernst Förster. Vierte verbesserte und vermehrte Auflage. Mit einer Wegweiser für Leidende von Dr. Rudolf Wagner Professor der Medizin in Göttingen. Mit vielen Karten und Plänen*. München: Literarisch-artistische Anstalt der J. G. Cotta'schen Buchhandlung.
- GOETHE, Johann Wolfgang, 1984: *Önéletrajzi írások*. Budapest: Európa.
- <https://pea.lib.pte.hu/bitstream/handle/pea/14763/nemeth-akos-phd-2005.pdf> utolsó letöltés 2021.03.14
- https://www.academia.edu/40442507/Cestopisnik%20A9%20Drty_slovensk%C3%A9_uhorsk%C3%A9_re%C3%A1lie_v_Koll%C3%A1rov%C3%BDch_Pam%C3%A4tiach_z_mlád%C5%A1%C3%ADch_rokov_%C5%BEivota
- KALINKA Joachim, 1671–1672: *Diarium*. Kézirat.

- KISS SZEMÁN Róbert, 2018: Tájérombolás és tájépités Kollár Észak-itáliei útirajzában – Keszthely, Zalavár, Zalaapáti. *Reformáció és kánon a szláv irodalmakban, kultúrákban és nyelvekben*. Budapest: ELTE Szláv Filológiai Tanszék, 151–162.
- KISS SZEMÁN Róbert, 2019: Dekonstrukce a konstrukce krajiny v Kollárově Cestopisu do Horní Italie – Keszthely, Zalavár, Zalaapáti. *Slovenská literatúra* 66/207–215.
- KOLLÁR Ján, 1841: *Cestopis obsahující cestu do Horní Italie a odtud přes Tyrolsko a Baworsko, se zvláštním ohledem na slawjanské žiwly roku 1841: s wyobrazeními a Přílohami též i se Słowníkem slawjanských umělcuw wšech kmenuw* Pešt: Tisk. Trattner – Károlyi.
- KOVÁCS Sándor Iván, MONOK István (SZERK.), 1990: *Magyar utazási irodalom 15–18. század*. Budapest, Szépirodalmi. letöltés utolsó dátuma 2021. 03. 15
- NÉMETH Ákos, 2015: *Vigasztalásul útnak indulunk: A „vándorévek” nemzedéke és a két világháború közötti magyar útirajz-hagyomány*. Doktori disszertáció.
- PODOLAN Peter, 2010: Cestopisné črty, slovenské a uhorské reálie v Kollárových Pamätiach z mladších rokov. *Historia nova* 1, č. 2, s. 87–115.
- PULSZKY Ferenc, 1834, [1888]: Úti – vázlatok: visszaemlékezések. Budapest: Aiger.
- SAID Edward, 1996: Orientalizmus. *Helikon* 444.
- SHAFTESBURY Anthony Ashley Cooper earl of. Birmingham, 1773: *Characteristicks of men, manners, opinions, times*. Baskerville.
- SZEMERE Bertalan, 1840: *Utazás külföldön*. Buda: Magyar Kir. Egyetem’ betűivel.
- WESSELÉNY Polyxéna, 1842: *Olaszthoni és schweizi utazás*. Kolozsvár: Lyceum Nyomda.